

Verklighet och saga i Tjelvartraditionen

Gotland fann först den man, som hette Tjelvar, inleddes den äldsta gutasagan. Den är nedskreven redan på 1300-talet och har dessförinnan under århundraden förvaltats och berättats vidare genom muntlig tradition.

Då var Gotland så "dunkelt", heter det vidare, att det om dagarna sjönk och om nätterna var uppe. Tjelvar förde emellertid först eld på landet, och sedan sjönk det aldrig. I fråga om den "dunkla" ön, som sjönk i havet på dagen kan det kanske vara intressant att peka på ett annat fall, som skymtar i en ännu betydligt äldre skildring än gutasagan, nämligen ett avsnitt i den grekiska mytologien. Ön Delos i Cykladerna i Egeiska havet hade intet fäste i havet utan flöt redlös omkring. En dag dök den plötsligt upp och tog emot flykten Leto, som hade uppväckt gudinnan Heras svartsjuka och hämndlystnad. Leto var överguden Zeus älskarinna, och på Delos födde hon Apollon och Artemis. Efter detta sjönk inte längre ön Delos.

Man kan kanske utgå ifrån att detta motiv åtminstone till en del förespeglar gutasagens författare. Givetvis är Tjelvar knappast någon historisk personlighet. Öns bebyggelse har säkerligen börjat på ett åtskilligt mera normalt sätt än vad sagan vet att förtälja. De äldsta sagoskatterna hos olika folk förte stora likheter.

Dock får man inte helt fränkänna den gamla gutasagan historiskt värde. Den är en blandning av historiska tilldragelser, som under årens lopp tilldiktats av fantasifulle berättare, och av helt och hållet diktade historier. Om man går tillbaka till den förste, som omnämner germanerna i historien, den romerske historieskriveren Tacitus — på 100-talet efter Kristus — finner man följande som har sin motsvarighet i gutasagan:

Germanerna ansågo sig härstamma från Tuisto. Dennes son Mannus blev stamfader för de tre stora germanska folken Ingävones, Herminones och Istävones. I gutasagan finnes följande:

Tjelvar hade en son som hette Havde, och Havdes hustru hette Vita Stjärna. Det var de två som först bodde på Gotland. Första natten de sovo tillsammans hade Vita Stjärna en egendomlig dröm, nämligen att tre ormar voro sammanslingrade i hennes barm, och hon tyckte att de kröpo ut ur barnen. Denna dröm tolkades av Havde på följande sätt:

Allt är sammanbundet med ringar; bebott land skall detta varda, och vi få tre söner.

Och Havde gav i förvisning om att han rätt utgjtt drömmen sina tre söner namn redan innan de voro födda: Gute, Grajper och Gunfjaun. Då de blivit vuxna delade de ön sinsemellan så att Grajper fick norra tredjedelen eller tredlingen, Gute fick den mellersta och Gunfjaun den södra. Under en lång tid förökades sedan deras avkomlingar så att ön till slut inte kunde rymma dem alla.

Professor Henrik Schück framhåller att man i denne Tjelvar kanske bör se en allmän germansk gud. Av hans söner skulle då Gute vara gotlänningarnas stamfader under det de två andra sönerna Grajper och Gunfjaun skulle vara att anse som fäder till andra germanska stammar.

Om man återgår till den gamla gutasagan, så förökade sig gotlänningarna så hastigt att man måste tillgripa en drastisk åtgärd för att råda bot på befolkningsproblemet. Var

ter tredje människa lottades ut. Dessa skulle få "behålla och föra bort allt det de ägde ovan jord". De voro emellertid ingalunda hägrade att lämna ön utan drogo i stället till Torsburgen. Av sina landsmän drevos de bort därifrån och fortsatte då till Färön, där de en tid bosatte sig. "Där förmådde de icke uppehålla sig", heter det i sagan, "utan foro till Dagö". Icke heller där förmådde de "uppehålla sig", utan de foro vidare, "upp till det vatten som heter Düna och upp genom Ryssland".

Sagan berättar så att de under sina vidare vandringar kommo till grekernas konung och begärde att få bosätta sig i hans land. Han gav dem löfte att de skulle få stanna "i ny och nedan", och efter en månad visade han bort dem. Gutarna svarade då att ny och nedan räckte i evig tid och det var lovat dem. Tvisten drogs inför drottningen, och hon tolkade ordalydelsen på samma sätt som gotlänningarna — med påföljd att de fingo stanna kvar.

Denna dramatiska skildring i sagan har av den senare forskningen visat sig innehålla ett betydande verklighetsstoff. Upp på Torsburgen förskansade sig de som lottats ut att lämna ön, det är en historisk sanning. Efter att ha försökt klara sin försörjning på Färön fortsatte de vidare, och ännu när gutasagan skrivits ha lämningar av en borg de uppfört funnits på Dagö. Man kan sluta sig till att detta ägt rum före år 1000. Om man fortsätter att forska i detta kan man finna intressanta detaljer i en engelsk reseskildring. En man vid namn Wulfstan hade rest omkring i Östersjöområdet i slutet av 800-talet, och efter hemkomsten framlägger han sina intryck för konung Alfred den store, som lät skriva ned den. Denna skildring är för resten den första, i vilken Gotland finnes omnämnd.

Om styrbord hade vi vändernas land, heter det i skildringen, om babord Langeland, Låland, Falster och Skåne, och alla dessa länd hör till Danmark. Sedan fingo vi om babord burgundernas land, och burgunderna ha egen konung. Därpå, efter burgundernas land, fingo vi om babord de land, som heta Blekinge, Möre, Öland och Gotland, och dessa land hör till svearna.

Man kan av detta dra slutsatsen att gutautvandringen då redan ägt rum, eftersom den hände innan ön kom under svearnas väide. Alltså måste man för att komma rätt söka sig ännu längre tillbaka i tiden.

Torsburgen, där de "bortdömda" förskansade sig, visar oss rätt. På Gotland finnas omkring 20 liknande borgar, vilka man kan antaga alla byggts under samma tidsperiod. I fråga om Färön kan man också gissa att de flyktande uppfört den s. k. Ringeborgen vid Landsnäs. Inom murarna vid Torsburgen har man funnit guldmynt från 400—500-talet efter Kristus, och säkerligen skulle den gotländska emigrationen ha inträffat då. Den kommer om man utgår från detta att sammanfalla med de stora germanska folkvandringarna.

Arkeologien har så ytterligare kunnat komma närmare in på händelserna och genom jämförelser av gravfynd och mynt fixerat utvandringsåret till omkring 475.

Och arkeologerna styrkas i sina antaganden också därav att i Balticum finnas åtskilliga fynd från senaste åren på 400-talet, som måste betraktas som gotländska.

Den moderna forskningen har också velat se ett samband mellan de gamla "kämpgravarna" och denna utvandring från ön. Kämpgravarna äro ju gamla husgrunder. Omkring 700 sådana finnas bevarade på Gotland, och forskningen vill göra gällande att dessa boplatser skulle ha övergivits just vid slutet av 400-talet.

Enligt sagan komma gotlänningarna ända till Grekland. Även detta anser forskningen bevisat — av de myntfynd man gjort på ön. De utvandrade gotlänningarna skulle ha uppehållit kontakten med sitt hemland, åtminstone i fråga om affärer. Guldmynten äro till stor del präglade för den grekiske kejsaren Anastasius, som regerade åren 491—518, eller tidigare omkring 15 år efter det gutarna lämnade sin ö.

Många konungar stridde mot Gotland medan det var hedniskt, men gotlänningarna behöll ständigt segern och sin rätt, berättar sagan vidare. Gotlänningarna traktade dock ef-

ter fred, särskilt med sveakonungen, och för att utverka goda relationer med honom skickades Ivar Stråben från Alva socken till den mäktige Sveadrotten. Han kom överens med konungen att ön skulle betala sextio marker silver vart år, varav Sveakonungen erhöi fyrtio och jarlen tjugo. "Hägn och hjälp skulle konungen gi-va gotlänningarna om de behövde och åkallade det. Sändebud skall också konungen och likaledes jarlen skicka till gotlänningarnas landsting och där låta upptaga sin skatt".

Det finns ingenting som gör Ivar Stråbens resa otrolig. Vad skulle väl ha varit naturligare än att gutarna under en svår tid skickade en erfaren och förständig karl till konungen? Däremot har den omfattande sagnouppteckningen om Ivar Stråben säkerligen tilldiktats under senare tid, åtminstone till större del. Innan Ivar Stråben reste, hade han av gotlänningarna tagit tredubbel mansbot, för sig själv, för sin son och för sin hustru. När han kom fram till Uppsala, berättar en sägen, sötto just konungen och drottningen tillsammans med hovfolket till bords. Ivar Stråben stegade fram, talade om sitt namn och sade varifrån han kom. Konungen var inte särdeles god vän till gutarna och bjöd därför Stråben vare sig sitta ner eller stiga till bords.

Under måltiden frågade dock konungen Stråben vad märkligt han hade att berätta från Gutaland. Ivar svarade:

— Märkligt vet jag just intet, utom det att ett stor därhemma nyligen fött tre föl på en gång.

Konungen utropade då: Jaså, men när två av fölen taga till livs, vad gör då det tredje?

— Han gör som jag, svarade Stråben, han står och ser på.

Stråben blev då tagen till nåder och ett gästbud ordnades för honom. Utan svårighet lyckades han utträta sitt ärende såsom gotlänningarna hade önskat det.

Man behöver inte gå längre än till dagens händelser för att konstatera att ett folk vill ha sina egna bedrifter så fördelaktigt skildrade som möjligt. Ivar Stråben skulle ha tredubbel mansbot innan han reste till sveakonungen, och han hade säkerligen sina skäl. Det rådde nämligen öppen fiendlighet mellan det Svea rike och den lilla ön Gotland. Ivar Stråbens uppgift kan därför mycket väl ha varit att mäkla fred, men traditionen har inte velat berätta om nederlaget i striden. Därför har detta i sagan utbytts mot frivillig underkastelse under sveakonungen.

Forskningen har med ledning av olika fynd kunnat fastställa tidpunkten för gotlänningarnas underkastelse, på vad sätt den nu än skett, till omkring 550.

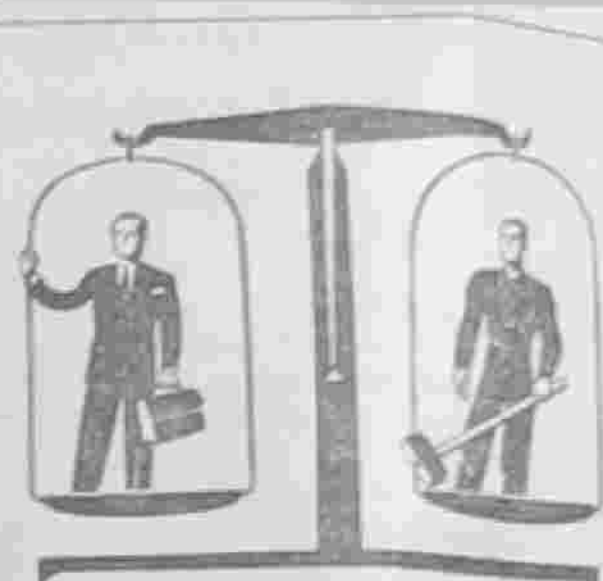
Ehuru gotlänningarna voro hedningar, berättar sagan till slut, seglade de likväl med köpmansvaror till alla land, både kristna och hedniska. Somliga läto döpa sig och förde med sig präster till Gotland. Den som först byggde kyrka på Gotland var Botajr av Akeböck, och den byggdes intill nuvarande Kulstade. Gården skulle ha fått sitt namn av att hedningarna brände kyrkan och endast kol återstod av den. Botajr byggde då en kyrka i Wi, det förnämsta hedniska offerstället. Då hedningarna kommo för att bränna också den, förklarade Botajr:

— Vill ni bränna kyrkan, då skall ni också bränna mig.

Botajr fick hjälp av sin rike och mäktige svärfar, Lickajr den vise från Stenkyrka. Han sade till den uppretade folkmassan:

Framhärda inte i att bränna mannen eller hans kyrka, ty den står i Wi nedanför klinten. Wi var nämligen en helig plats. "Det var den första kyrka på Gotland som fick stå", säger sagan.

Lickajr och hans hustru läro snart efter detta döpa sig och byggde en helgedom i Stenkyrka. Gotlänningarna antogo därefter kristendomen av egen vilja; det var ingen som tvang dem, berättas i berättelsen. Kyrkor byggdes därefter först i Atlingbo och Fardhem. Sedan gotlänningarna omvänt sig till kristendomen skickade de sändebud till högsta biskopen i Linköping, som var den närmast, för att han med stadgad rätt skulle komma till Gotland vart tredje år med tolv av sina män, vilka skulle följa honom genom hela landet med böndernas hästar. Så äger biskopen fara över Gotland till kyrkoin-

Alla väga lika

Alla äro lika välkomna att diskutera sina ekonomiska angelägenheter med Handelsbanken, som vill vara och är de många kundernas bank.

SVENSKA
HANDELS-
BANKEN

vigningar och taga sina gengärder, tre måltider och ej mera, vid varje kyrkoinvigning; jämte tre marker. Kunnat tvistemål inträffa, vilka tillhöra biskopen att avdöma, då skall man här avbida biskopens ankomst och ej fara över till Sverige, om ej trängmål därtill nödgas och så stor synd är begången, att prosten ej kan lösa syndaren. Då skall man fara över mellan Valborgsmässa och Allhelgonadag men ej därefter vintertid. Böter till biskopen äro på Gotland högst tre marker.

Gotlänningarna åtogo sig därefter också att följa sveakonungen i här-färd med sju krigskepp emot hedniska land men ej mot kristna.

Av namnen i gutasagan har man velat sätta Tjelder i Boge i samband med namnet Tjelvar. Havdhem och gårdsnamnet Havor i samma socken har saltats i samband med Havde, som i verkligheten kan ha varit en gotländsk hövding. Dennes son Gute skulle ha fått sitt namn hugfäst i gårdsnamnet Gute i Bål. Den äldste av Vita Stjärnas trillingsöner har dock fått märkligaste minnesstoden, nämligen Digerrör i Gärd, även kallad Grajpers rör. Enligt en annan tradition skall den tredje brodern ligga begravd i Ardre. Vilken verklighet som ligger bakom dessa berättelser i den första skildringen om bebyggelsen av vår ö torde vara omöjligt att avgöra.

500 plan anfalla flygplansfabriker i Tjeckoslovakien

Rom, 26 aug. (TT fr. Reuters).

Omkring 500 tunga allierade bombplan anfallo på fredagen flygplansfabriker och flygfält i Tjeckoslovakien. Inget jaktplan- och luftvärnsmotstånd föresom. Det taktiska flyget gjorde låga inflygningar över Frankrike på någonsin förut. Bland målen märktes broar öster om Lyon och järnvägsbroar vid Lyses.

Betydande styrkor brittiska bombplan anfallo natten till helgen Tyskland. Rüsselheim var ett av målmålen. Mosquitoplan anfallo till Berlin och andra plan kustbatterier vid Brest.

